

СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347

DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-3-11**Заплітна Ірина Анатоліївна,**

кандидат юридичних наук, адвокат,

викладач юридичних дисциплін

Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

ORCID ID: 0000-0002-6360-7147

ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА ВИДИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

До найважливіших функцій держави Конституцією України віднесено забезпечення прав і свобод людини, соціальний, правовий та економічний захист громадян. Саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість державної діяльності, а їх закріплення та забезпечення є головним обов'язком держави.

Ця наукова стаття присвячена дослідженню поняття, принципів та видів судового процесу. Судовий процес є ключовим складником правової системи кожної країни і визначається як система юридичних процедур та дій, спрямованих на вирішення судових справ та конфліктів. У статті розглядаються основні аспекти цього процесу, включаючи його сутність, призначення та функції.

Дослідники аналізують поняття судового процесу в контексті різних правових систем та дотримання принципів справедливості, доступності, швидкості та відкритості. Важливим аспектом є визначення основних принципів, які керують судовим процесом, таких як принципи справедливого судового розгляду, конфронтації, адвокатського обслуговування та ін.

Крім того, стаття розглядає різні види судового процесу, включаючи цивільний, кримінальний, господарський та адміністративний процес. Кожен з цих видів має свої особливості, процедури та правила, які визначаються відповідними законами та регуляціями.

Стаття закликає до більш глибокого розуміння судового процесу, його ролі в правовій системі та важливості забезпечення справедливості та правового порядку у суспільстві. Дослідження цієї теми має велике значення для покращення судової системи та забезпечення прав та свобод громадян.

Ключові слова: юридичний процес, судовий процес, функції і принципи судового процесу, цивільний, кримінальний, адміністративний, господарський судовий процес.

Zaplitna I. A. Concepts, principles and types of judicial process

Provision of human rights and freedoms, social, legal and economic protection of citizens is included in the most important functions of the state by the Constitution of Ukraine. It is the rights and freedoms of people and their guarantees that determine the content and direction of state activity, and their consolidation and provision is the main duty of the state.

This scientific article is devoted to the study of the concept, principles and types of judicial process. The judicial process is a key component of the legal system of each country and is defined as a system of legal procedures and actions aimed at resolving court cases and conflicts. The article examines the main aspects of this process, including its essence, purpose and functions.

Researchers analyze the concept of judicial process in the context of different legal systems and compliance with the principles of fairness, accessibility, speed and openness. An important aspect is the determination of the basic principles governing the judicial process, such as the principles of fair trial, confrontation, legal services, etc.

In addition, the article examines various types of legal proceedings, including civil, criminal, economic and administrative proceedings. Each of these types has its own characteristics, procedures and rules, which are determined by the relevant laws and regulations.

The article calls for a deeper understanding of the judicial process, its role in the legal system, and the importance of ensuring justice and legal order in society. Research on this topic is important for improving the judicial system and ensuring the rights and freedoms of citizens.

Key words: legal process, judicial process, functions and principles of judicial process, civil, criminal, administrative, economic judicial process.

Актуальність проблеми. Правова держава є важливим елементом сучасного демократичного суспільства, який сприяє підтримці прав і свобод громадян, забезпеченню стабільності та владності

закону. Вона створює умови для справедливого та рівного суспільства, де кожен громадянин має однакові права та можливості.

Важливу роль у розбудові правової держави відіграє державна влада.

Основний Закон нашої держави проголошує, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову [1]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що ці три гілки влади є рівнозначними, кожна з яких діє незалежно, самостійно, у взаємодії з іншими гілками влади на засадах взаємних стримувань і противаг. Судова гілка влади посідає чільне місце поряд із законодавчою й виконавчою. Вона виконує особливі, лише їй притаманні функції, отже, вирізняється з-поміж інших гілок влади наявністю виключних повноважень щодо здійснення правосуддя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя виключно судами [1], які забезпечують здійснення судового процесу.

Словник української мови розкриває поняття «процес» як послідовну зміну станів або явищ, що відбувається закономірним порядком; хід розвитку чого-небудь. Сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку [2].

Сучасній науці відомі два основних підходи до розуміння правової категорії «юридичний процес». Перший із них відображає погляди представників окремих процесуальних наук, які відстоюють позицію про те, що юридичний процес слід тлумачити як юридичну діяльність, яка націлена на вирішення спорів про право (тобто встановлення юридично значимих фактів), а також як здійснення правового примусу [3, с. 317].

У відповідності до іншого (широкого) підходу процесуальні функції права не обмежуються тільки регламентацією примусу, а також розглядом і вирішенням конкретних юридичних колізій. Адже, попри кримінальний, конституційний, цивільний тощо процеси, у системі матеріальних галузей права наявні також численні процесуальні норми та інститути, на підставі яких здійснюється діяльність із застосування матеріально-правових норм будь-яких галузей права [3, с. 317].

На думку С.Я. Лихової, юридичний процес має характерні ознаки, що відрізняють його від інших суспільних процесів та зумовлюють значення, яке він відіграє у житті суспільства і держави: на всіх рівнях він здійснюється виключно уповноваженими суб'єктами; регулюється чіткими процесуальними нормами; результати закріплюються в нормативно-процесуальних актах, що мають жорстку ієрархію (від Конституції України до актів індивідуального застосування). Юридичний процес складається із послідовних дій, конкретних етапів та стадій, наприклад, вивчення та встановлення фактичних обставин, вибір оптимальної норми, її тлумачення, прийняття рішення [4].

Погодимося з вченою, що ототожнювати юридичний процес із процесуальними галузями права не слід, оскільки вони співвідносяться як загальне і частина [4].

Вважаємо, що юридичний процес охоплює ширший спектр юридичних дій і процедур та включає у себе судовий процес.

Судовий процес є важливим складником правової системи кожної країни, він має різні аспекти та особливості залежно від юрисдикції.

Поняття судового процесу розкривається як система юридичних процедур та правил, які визначають порядок вирішення судових справ. Це комплексний процес, який включає у себе подачу позовів, розгляд справи судом, дослідження доказів, винесення рішення судом та його виконання. Судовий процес є гарантією справедливості та дотримання прав та обов'язків сторін у суспільстві.

Судовий процес виконує певні функції:

– вирішення спорів та конфліктів між сторонами. Однією з основних функцій судового процесу є вирішення судових справ і конфліктів, що виникають між сторонами. Суд виносить рішення, яким відновлює порушені права та інтереси;

– захист прав і свобод громадян. Судовий процес служить захистом прав і свобод громадян. Громадяни можуть звертатися до суду, щоб захистити свої права, наприклад, право на власність, свободу слова, право на справедливий судовий процес тощо;

– забезпечення дотримання закону та правопорядку. Ця функція включає у себе забезпечення об'єктивного і справедливого розгляду справи. Судді повинні дотримуватися закону, слухати аргументи сторін і виносити обґрунтовані рішення на підставі доказів і правових норм;

– встановлення фактів та винесення об'єктивних рішень. Судовий процес не завершується лише винесенням рішення. Важливо також забезпечити виконання судових рішень, щоб вони стали обов'язковими для сторін і відповідно до закону.

Окрім функцій, судовому процесу притаманні певні принципи, а саме: принцип законності, принцип гласності, принцип відкритості судового процесу, принцип доступності до правосуддя, принцип рівноправності сторін судового процесу; принцип змагальності тощо.

Принцип законності передбачає, що кожна справа розглядається і вирішується судом на підставі чинного законодавства. Судді повинні бути незалежними від впливу інших органів та осіб і вирішувати справу об'єктивно та справедливо.

В.В. Копейчиков визначає принцип законності як здійснення всіх правових форм діяльності держави, функціонування громадського суспільства, громадян на основі й у відповідності до норм права, природних прав та обов'язків людини [5, с. 135].

На думку П.М. Рабіновича, законність – це режим відповідності суспільних відносин законам, підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті їх неухильного здійснення всіма суб'єктами права [6, с. 104].

Принцип гласності. Гласність судового процесу є основною і необхідною умовою справедливого розгляду справи незалежним і безстороннім судом, а так само є забезпеченням можливостей для захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у судовому процесі. Гласність для сторін відображається у їхньому праві на обов'язкове повідомлення про час і місце розгляду справи; повне фіксування судового розгляду справ технічними засобами; підстави та загальний порядок здійснення розгляду справи у закритому судовому засіданні; прилюдне оголошення рішень та ухвал, якими закінчується розгляд справи. Гласність судочинства притаманна формально всім провадженням судочинства під час розгляду справи по суті, апеляційного та касаційного переглядів (крім наказного провадження).

Суттєвим аспектом загальної гласності судочинства є публікація судових рішень в Єдиному реєстрі судових рішень та інформації про справи, що розглядаються судами на сайті «Судова влада», що перебуває в публічному доступі, а також право кожного отримувати інформацію про судові справи.

Законом України «Про доступ до судових рішень» визначено порядок доступу до судових рішень з метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однакового застосуванню законодавства. Цим Законом регулюються відносини щодо забезпечення доступу до судових рішень (рішень, судових наказів, постанов, вироків, ухвал), ухвалених судами загальної юрисдикції, та ведення Єдиного державного реєстру судових рішень (ст. 1 Закону) [7].

Відповідно до ст. 2 Закону кожен має право на доступ до судових рішень. Це право забезпечується оприлюдненням судових рішень на офіційному вебпорталі судової влади України в порядку, встановленому цим Законом. Судові рішення можуть опубліковуватися у друкованих виданнях, поширюватися в електронній формі з дотриманням вимог цього Закону. Особам, які беруть (брали) участь у справі, забезпечується доступ до судових рішень у їхній справі в порядку, встановленому процесуальним законом. Особи, які не беруть (не брали) участі у справі, мають право ознайомитися із судовим рішенням у повному обсязі, якщо воно безпосередньо стосується їхніх прав, свобод, інтересів чи обов'язків, у порядку, передбаченому цим Законом [7].

Принцип відкритості судового процесу передбачає, що суди повинні бути відкриті для громадськості, і громадяни мають право бути свідками судових розглядів. Це допомагає забезпечити прозорість та відкритість судової системи та передбачає можливість присутності громадськості на засіданнях суду.

Відкритий розгляд справи означає встановлений процесуальним законом порядок розгляду справ у судах, за якого судові засідання проводяться відкрито з наданням реальної й рівної можливості всім особам, які цікавляться справою, представникам засобів масової інформації, бути присутніми в залі судового засідання, стежити за ходом судового розгляду, конспектувати, стенографувати те, що відбувається, використовувати портативні аудіотехнічні пристрої (проводити у залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів) без отримання окремого дозволу суду, однак з урахуванням обмежень, встановлених законодавством [8].

Кожний громадянин, якому виповнилося 16 років, має право бути присутнім у залі судового засідання і може робити письмові нотатки. Відкритий судовий розгляд посилює громадський контроль за діяльністю суду, підвищує у суддів і осіб, які беруть участь у справі, почуття відповідальності, забезпечує виховний вплив судового процесу.

Принцип доступності до правосуддя. Забезпечення доступності правосуддя, як вважає Європейський суд з прав людини, означає те, що розгляду спору не повинні заважати надмірні правові чи

практичні перепони: ускладнені чи формалізовані процедури прийняття та розгляду позовних заяв; високі ставки судового мита; недоступність адвокатської допомоги; відсутність спрощених процедур для розгляду нескладних справ, а також справ про права, що вимагають оперативного (термінового) захисту. При цьому Європейський суд допускає у виняткових випадках можливість обмеженого доступу до суду приватних осіб, наприклад, для психічно хворих під час лікування; для осіб, схильних до сутяжництва. Водночас будь-яке обмеження права доступу до суду повинне переслідувати певну мету, а також розумно відповідати цій меті [9].

Принцип рівності сторін судового процесу пов'язаний з принципом змагальності, але має власне значення і зміст. Сторони в процесі рівні як у правових можливостях, так і в правових обов'язках. Цей принцип є складовим елементом справедливого судового розгляду.

Варто відзначити, що наявність принципу процесуальної рівності сторін відіграє важливу роль у різних формах судочинства, адже є виявом конституційної засади рівності всіх громадян перед законом і судом.

Процесуальна рівність сторін виступає умовою реалізації принципу змагальності, оскільки змагатися у відстоюванні своїх прав та інтересів сторони можуть лише в однакових правових умовах. З іншого боку, принцип процесуальної рівноправності сторін забезпечується змагальною формою судочинства, яка дає їм можливість рівною мірою «змагатись» перед судом.

Принцип змагальності передбачає, що учасники справи, якщо вони прагнуть отримати сприятливе рішення для себе чи осіб, на захист прав яких пред'явлений позов, зобов'язані повідомити всі суттєві для справи юридичні факти, пред'явити докази, здійснити інші процесуальні дії, що мають переконати суд у правоті цієї сторони. Сутність принципу змагальності полягає у тому, що кожна зі сторін пред'являє свої докази – позивач в обґрунтування своїх вимог, відповідач – в обґрунтування заперечень щодо них чи визнання вимог, а суд аналізує їх та робить свої висновки.

Змагальність у цивільному судочинстві полягає в такому: 1) дії суду залежать від вимог позивача і заперечень відповідача, суд вирішує справу в обсязі заявлених сторонами вимог; 2) можливість вільного використання сторонами засобів доказування; 3) можливість для сторін брати участь у розгляді справи особисто або через представника; 4) кожна сторона самостійно доводить факти, що є обґрунтуванням її вимог і заперечень [10].

ЄСПЛ також визначає, що принцип змагальності процесу полягає в тому, що кожна сторона має бути наділена правом відповісти на зауваження або документи, надані опонентом. Принцип змагальності, відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини, є невід'ємною частиною «права на суд» [10].

Судовий процес поділяється на кілька основних видів, залежно від характеру справи та юрисдикції: цивільний процес, кримінальний процес, господарський процес, адміністративний процес.

Цивільний судовий процес – встановлений законодавством порядок розгляду і вирішення цивільних справ. Основним джерелом цивільного процесуального права в Україні є Цивільний процесуальний кодекс України. Метою цивільного судового процесу є відновлення порушених прав та врегулювання цивільних спорів.

Кримінальний судовий процес – це врегульована нормами кримінально-процесуального права діяльність органів досудового розслідування, слідчого, прокурора, судді і суду з розкриття злочинів, викриття й покарання винних та недопущення покарання невинних, а також система правовідносин, що виникають у перебігу цієї діяльності вказаних органів один з одним, а також з громадянами, посадовими особами, установами, підприємствами, громадськими об'єднаннями й трудовими колективами, які залучаються до сфери кримінально-процесуальної діяльності [11].

Основною метою кримінального судового процесу є забезпечення справедливості та покарання осіб, які порушили закон.

Адміністративний судовий процес – це врегульована адміністративно-процесуальними нормами діяльність публічної адміністрації, спрямована на реалізацію норм відповідних матеріальних галузей права в ході розгляду і вирішення індивідуально-конкретних справ [12].

Ознаками адміністративного процесу як виду юридичного процесу є:

- як і інші різновиди юридичного процесу, адміністративний процес має на меті виявлення та реалізацію матеріальних відносин;
- адміністративному процесу властиві аналогічні закономірності (як і іншим галузевим формам процесуального права), які зв'язують його з матеріально-правовою сферою;

– всі процесуальні механізми, властиві адміністративному процесу, є внутрішніми, спеціальними механізмами правової системи;

– як і інші різновиди процесуального права, адміністративний процес має структуру, подібну до будь-якого іншого галузевого різновиду права (однаковий набір елементів і зв'язок між елементами) [12].

Господарський судовий процес – це особливий вид судового процесу, який спеціалізується на вирішенні господарських справ та спорів, пов'язаних зі сферою господарювання, торгівлі, інвестицій та інших аспектів економічної діяльності. Цей вид процесу регулюється відповідними правовими нормами і законами, призначеними для вирішення питань, що виникають у господарській сфері.

Господарський процес має на меті забезпечити ефективне функціонування економіки, розвиток підприємництва та захист інтересів сторін, що беруть участь у господарських відносинах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, можна зробити висновок про важливість розуміння судового процесу для кожного члена суспільства. Забезпечення справедливості та правового порядку у судових справах є необхідним для стабільності та розвитку суспільства. Розуміння принципів та видів судового процесу допомагає громадянам і фахівцям у правовій сфері більш ефективно захищати свої права та інтереси.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp/conv#top>.
2. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/>.
3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 2: Філософія права / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін. 2017. 1128 с.
4. Лихова С.Я. Юридичний процес в Україні в світлі європейських норм та стандартів. *Журнал Національного авіаційного університету*. 2015. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/16312/1/Лихова%20С.Я.ЮРИДИЧНИЙ%20ПРОЦЕС%20В%20УКРАЇНІ%20В%20СВІТЛІ%20ЄВРОПЕЙСЬКИХ%20НОРМ%20ТА%20СТАНДАРТИВ.pdf>.
5. Теорія держави і права / За ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. Київ, 2003. 135 с.
6. Рабинович М.П. Основи загальної теорії права та держави. Київ, 1994. 104 с.
7. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22 грудня 2005 року. № 3262-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006, № 15, ст. 128. Дата оновлення: 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>.
8. Господарський суд Волинської області. Гласність та відкритість судового процесу як один з основних принципів господарського судочинства. Господарський суд Волинської області. / Офіційний вебсайт «Судова влада». 2019. URL: <https://vl.arbitr.gov.ua/sud5004/pres-centr/news/821454/>.
9. Рум'янцева В.В. Поняття «безсторонній і незалежний суд» в сенсі § 1 статті 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1955.
10. Голубева Н.Ю. Змагальність як принцип цивільного судочинства. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні* : Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю.С. Червоного, Одеса, 18 грудня 2020 р. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14026/Голубева%20Н.%20Ю.%20Змагальність%20як%20принцип%20цивільного%20судочинства.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
11. Кримінальний процес : підручник / За заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.
12. Адміністративне право : підручник / за заг. ред. проф. Ю.П. Битяка та ін. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2010. 624 с.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR*. Data onovlennia: 01.01.2020 [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June, 28, 1996, No. 254k/96-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp/conv#top> [in Ukrainian].
2. *Akademichnyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy* [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved from: <http://sum.in.ua/> [in Ukrainian].
3. Maksymov, S.I. et al. (2017). *Velyka ukrayinska yurydychna entsyklopediya: u 20 t., 2016. T. 2: Filosofiya prava* [Great Ukrainian legal encyclopedia]. Kharkiv: Pravo. 1128 p. [in Ukrainian].
4. Lykhova, S.Ya. (2015). *Yurydychnyy protses v Ukraini v svitli yevropeyskykh norm ta standartiv* [The legal process in Ukraine in the light of European norms and standards]. *Zhurnal Natsional'noho aviatsiynoho universytetu*. Retrieved from: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/16312/1/Лихова%20С.Я.ЮРИДИЧНИЙ%20ПРОЦЕС%20В%20УКРАЇНІ%20В%20СВІТЛІ%20ЄВРОПЕЙСЬКИХ%20НОРМ%20ТА%20СТАНДАРТИВ.pdf> [in Ukrainian].
5. Lysenkov, S.L., & Kopeychikov, V.V. (2003). *Teoriya derzhavy i prava* [Theory of the state and law]. Kyiv, 135 p. [in Ukrainian].

6. Rabynovych, M.P. (1994). *Osnovy zahalnoyi teoriiyi prava ta derzhavy [Basics of the general theory of law and the state]*. Kyiv, 104 p. [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2005). Pro dostup do sudovykh rishen': Zakon Ukrayiny vid 22 hrudnya 2005 roku. № 3262-IV. Data onovlennia: 31.03.2023 [On access to court decisions: Law of Ukraine dated December 22, 2005. No. 3262-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> [in Ukrainian].
8. Hospodarskyi sud Volyns'koyi oblasti (2019). Hlasnist' ta vidkritist' sudovoho protsesu yak odyz z osnovnykh pryntsyviv hospodars'koho sudochynstva [Publicity and openness of the judicial process as one of the main principles of economic litigation]. Ofitsiyni vebsait «Sudova vlada». Retrieved from: <https://vl.arbitr.gov.ua/sud5004/pres-centr/news/821454/> [in Ukrainian].
9. Rummyantseva, V.V. Ponyattya «bezstoronniy i nezalezhnyy sud» v sensi § 1 stat'ti 6 Konventsiiyi pro zakhyst prav i osnovnykh svobod lyudyny [The concept of “impartial and independent court” in the sense of § 1 of Article 6 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. Retrieved from: https://minjust.gov.ua/m/str_1955 [in Ukrainian].
10. Holubeva, N.Yu. (2020). Zmahal'nist' yak pryntsyv tsyvil'noho sudochynstva [Competitiveness as a principle of civil justice]. *Reformuvannia tsyvil'noho protsesual'noho prava v umovakh intehratsiinykh protsesiv v Ukraini*: Mater. Vseukr. nauk.-prakt. internet-konferentsii im. Yu.S. Chervonoho, Odesa, 18 hrudnia. Retrieved from: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14026/Голубєва%20Н.%20Ю.%203магальність%20як%20принцип%20цивільного%20судочинства.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
11. Kovalenko, V.V., Udalova, L.D., & Pys'mennyi, D.P. (2013). *Kryminal'nyy protses [Criminal process]*. Kyiv: “Center for Educational Literature”. 544 p. [in Ukrainian].
12. Bytyak, Yu.P. (2010). *Administratyvne pravo [Administrative law]*. Kharkiv: Pravo. 624 p. [in Ukrainian].